

Marta Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika¹*Katiliina Gielen*

Tõlkijate tõlketeeoreetilised printsiibid ehk siis Peeter Toropi järgi osake tõkeloo eksplitsiitset aspektist (Torop 1999: 45–46, 2011: 139) on paratekstide pärusmaa. Gerard Genette'i termin *paratekst* hõlmab esiteks kõiki tekste, mis jäävad raamatu kaante vahele, kuid ei ole põhitekst (kirjastamisinfo, kujundus, eessõnad ja muud saatetekstid), ja teiseks tekste, mis puutuvad ühel või teisel moel põhiteksti, aga on ringluses põhitekstist sõltumata (raamatututvustused, kriitika, esseistika; Genette 1997: 2). Marta Sillaotsa (1887–1969) tõlkepõhimõtteid uurides tuleks arvesse võtta kahte tahku tema loovisiksusest – eksplitsiitset aspekti ehk Sillaotsa tegevust tõlkekriitikuna ja implitsiitset aspekti ehk tegevust tõlkijana. Seega manifesteerub Sillaotsa tõlkepoetika nii tema tõlgetes kui ka paratekstuaalsetes, nii oma kui ka teiste tõlkijate tõlkeid saatvates tekstides, olgu nendeks siis tutvustused ja arvustused ajakirjanduses või tõlgete eessõnad.

Aeg on teinud Sillaotsa tõlkeloominguga oma töö. Omal ajal viljakast tõlkijast ja kirjanduskriitikust on tänapäevaks järel veel vähesed, oma iseseisvat elu elama hakanud tõlketekstid, mida iga paari aasta järel kas siis kordustrukkide, kuid üha rohkem ikka uusväljaannetena raamatulettidele paisatakse. Tema alates 1919. aastast tõlgitud ligi 60 kirjandusteosest (kui arvestada vaid raamatuna ilmunud tõlkeid) on peale 1990. aastat uuesti välja antud vaid 19 nimetust,² enamik neist toimetatud kujul. See tähendab, et kaht kolmandikku tema tõlkeloomingust pole võimalik leida mujalt kui kodustest raamatukogudest, antikvariaatidest ja raamatukogude arhiividest. Põhikooli ega gümnaasiumi kirjanduse õppekavadest ei leia praeguse seisuga enam ühtegi Sillaotsa tõlget. Paratamatult on Sillaotsa panus tõlkijana aegamööda, ühiskondliku korra ja ka tõlkenormide muutumisest tingituna unustuse hõlma vajumas. Teadmine, et mõne tõlkija tekste on mingil põhjusel uuesti tõlgitud või siis kõvasti toimetatud, muudab teema ebamugavaks: neutraalsema, tõlke vananemise problemaatika kõrvale kerkib küsimus tõlkija töö kvaliteedist. Käesolev kirjatöö on pilguheit Marta Sillaotsa tõlkealasele loomingule, katse vaadelda tema loomingut tõlkearvustuslikku külge ning analüüsida tõlkija tõlkepoetikat, mis arvustustes postuleerituga tingimata ei kattu.

Marta Sillaotsa uurimisel on eeltöö teinud Alma (Aira) Kaal, kes on koostanud esmase Sillaotsa bibliograafia ning avaldanud ajakirja Looming tellimusel 1937. aastal artikli Sillaotsa 50. sünnipäevaks (Kaal 1937). 1967. aastal ilmus Keeles ja Kirjanduses Reet Krusteni Sillaotsa-käsitlus, kus teda on vaadeldud nii kirjaniku, ajakirjaniku, kriitiku kui ka tõlkijana

---

¹ Artikli valmimist on toetanud ETFi grant nr 8875.

² Nendest Ivan Turgenevi „Isad ja pojad“ on välja antud isegi kolmel korral, Thomas Manni „Võlumägi“, Charles Dickensi „David Copperfield“, Rudyard Kiplingi „Kim“ ja Fjodor Dostojevski „Idioot“ kahel korral.

(Krusten 1976). Mälestuskillu Sillaotsast on 1971. aastal jäädvustanud Oskar Kruus Eesti kirjutavatele naistele pühendatud raamatus „Naine hanesulega“ (Kruus 1971). Edasi, ja juba tõlgetele suunatud huviga, on Sillaotsaga tegelenud tõlkija Anu Saluäär, kelle uurimistöo tulemusena on ilmunud artiklid Loomingus (Saluäär 1987: 672–681) ja kordustrukina Saluääre autorikogumikus „Põhjamaadest ja Eestist“ (2008: 505–531). Saluääre töös tuleb esile tõsta ka Sillaotsa memuaaride „Sealtpoolt künniseid“ taastrüki järelsõna (Saluäär 2009), mis mahub küll vaid kahekümnele leheküljele, kuid on ilmselgelt nõudnud arhiivides rohkem tööaega, kui lehekülgede arvu vaadates paistab. Veel on ilmunud Tiina Ann Kirsi naisuurimusliku suunaga kirjandusteaduslik käsitlus naiskujudest Sillaotsa proosas (Kirss 2006). Sillaots on olnud teemaks ka Tartu Ülikooli magistritöodes, näiteks Sigrid Inti (2007) ning Jaanika Palmi (2010) omas. Siiani puudub aga käsitlus, mis puudutaks Marta Sillaotsa tõlkepoetikat.

Literaats Sillaotsast

Sillaots oli tegusa ja tunnustatud naisliteraadina omaaegses Eestis üsna erandlik nähtus, kellele pealtnäha jagus tööd küllaga.³ Ei saa väita, et kirjutamine poleks noore Marta Reichenbachi (Sillaotsa) meelest tõlkimisest prestiižsem tegevus olnud; Sillaotsa tunneme aga pigem tema tõlgete kui romaanide⁴ järgi. Sillaotsa nime all ilmunud esikromaane küll mõõdukalt kiideti,⁵ kuid kriitika, mis kahekümnenda sajandi algul naiskirjanikke üldiselt ei hellitanud, oli karm ka tema vastu. Kriitikute põhiline ja korduv etteheide, mida tehti ka teistele naisprosaistidele, paistab olevat Sillaotsa romaanide argisus ja autobiograafilisus, fantaasialennu puudumine.⁶ Oleks vale arvata, et kirjutamisest sekundaarsema, vähem silmatorkava ja vähem fantaasiat eeldava tegevuse tõlkimisega pani Sillaotsa tegelema üksnes kriitika. Sillaotsa literaadikarjäär is eristub lähemal vaatlusel selgelt mitu erineva fookusega perioodi (artiklid ajalehtedele, lastejutud, romaanid, uurimused ja kirjanduskriitika), mis vahel üksteisega põimudes otsiti kattuvad. Ilukirjanduslike tekstide prantsuse, inglise, saksa ja vene keelest eesti keelde tõlkimine ja teiste autorite tõlgete retsenseerimine läbivad aga Sillaotsa töist elu pideva katkematu joonena. See annab uurijale suurepärase

---

3 Kirjavahetusest kirjustuste ja toimetajatega selgub, et nii tõlke- kui ka arvustustöö saamiseks tuli Sillaotsal tublisti vaeva näha, endast pidevalt märku anda ja ka tuntuuse tipul vastu võtta kõik, mis pakuti.

4 Sillaotsa romaanid: „Algajad: Elulookirjelduslised katsed“ (1912), „Anna Holm“ (1913), „Neli saatust: psühholoogiline varipilt“ (1938).

5 Näiteks Anton Jürgenstein 1912. aasta 7. aprilli Postimehes.

6 Nii Sillaotsa lastejuttude „Trips, Traps, Trull“ (1935–1938) kui ka romaani „Anna Holm“ puhul laideti üksikasjalist ümbruse ja inimeste, väikeste igapäevaste detailide ja pisitegevuse kirjeldust, liigset harilikkust (Jürgenstein 1913: 347, Parijõgi 1936: 239, Raudsepp 1940: 46).

võimaluse kõrvutada tõlkija eksplitsiitset ja implitsiitset tõlkepoetikat, jälgida teiste tõlgetele esitatud tingimuste täitmist tema enda tõlgetes.

Järgnevalt vaatlen kõigepealt Sillaotsa eksplitsiitset tõlkepoetikat paratekstide kaudu, keskendudes korduvatele kontseptsioonidele Eesti Kirjanduses avaldatud Sillaotsa tõlkeretsensioonides ajavahemikul 1912–1940. Seejärel annan põgusa ja pistelise ülevaate implitsiitsemast osast Sillaotsa tõlkepoetikas, aluseks valik tõlketekste, mida on alates esmatõlkest korduvalt välja antud või uuesti tõlgitud. Tekstimuutuste ja väljatoimetatud tekstiosade kaudu võib leida vihjeid Sillaotsa eripära kohta tõlkijana omas ajas.

Sillaotsa eksplitsiitset tõlkepoetikat

Sillaotsa lugemus nii oma- kui ka väliskirjanduse osas oli äärmiselt suur⁷ ja kirjastused konsulteerisid temaga plaanitavate tõlgete asjus tihti. Näiteks kirjas August Pillile Noor-Eesti Kirjastusest soovitab Sillaots 1932. aastal uude noorsoo raamatukogu sarja kaaluda pisut vananenud „Kaptan Granti laste“ asemel – mille ta lõpuks ikkagi ise lühendatult eestindas – hoopis mõne Alphonse Daudet’ raamatu tõlkimist. Samas kirjas avaldab Sillaots arvamust, et noorele lugejale mõeldes võiks kirjastus plaani võtta Selma Lagerlöfi „Nils Holgerssoni“ või Rudyard Kiplingi teoseid ja Charles Dickensi „Little Dorriti“ (EKLA, f 92, m 276: 26, l 29). Sillaotsa ettepanekutega võimaluste piires ka arvestati. Tõlkekirjanduse valikul eelistab Sillaots neid teoseid ja kirjanikke, kes on „meie oludele lähedasemad“ (EKLA, f 92, m 276: 26, l 33) ja kelle jutustamisviis on südamlikum ja kodusem. Sillaotsa väliskirjanduslike lemmikute hulka kuuluvad kindlasti Dickensi teosed, mille juures ta imetleb jutustamise ladusust ja süžee kaasahaaravust, ja Oscar Wilde’i „Dorian Gray portree“, milles ta tõstab esile „hästi valitud ja esteedi käega paigale tipitud“ sõnajuveele (Eesti Kirjandus, 1929, lk 230). Prantsuse kirjanike seast paistab Sillaotsa vaimustus välja Flaubert’i „Salambo“ puhul, mida Sillaots nimetab sõnakunsti meistriteoseks (Eesti Kirjandus, 1929, lk 350). Veel on talle meele järele Anatole France ning Romain Rolland, kuigi „Colas Breugnoni“ „heatujulise ja vallatu riimitud proosa“ eestindamisega nägi ta tõlkijana tublisti vaeva. Eessõnas esmaväljaandele annab Sillaots teada, et ei ole oma töös lähtunud riimist, sest vastasel korral oleks tõlkest kadunud täpsus (Sillaots 1935: 8). Seevastu näiteks Thomas Manni teosed pakkusid Sillaotsale naudingut nii lugeja kui ka tõlkijana – ümberpanemine edenes kiiresti, kuni kümme lehekülge päevas, ja Manni stiil tundus talle lähedane ja omane (Kruus 1971: 171–183). Kirjaniku stiili sobivus tõlkija omaga ongi Sillaotsa järgi üks põhilisi tõlke õnnestumise eeldusi. Samas pole teada ühtegi tõlketööd, mille Sillaots oleks sobimatuse tõttu oma tõlkijatüübiga ära öelnud. Tõlketööst loobumise või selle edasilükkamise põhjused võisid olla tingitud vaid ajapuudusest. Isegi Henri Barbusse’i romaanid, mis Sillaotsale raske-

7 Oma lugemuse kujunemisest räägib Sillaots põhjalikult raamatus „Sealtpoolt künniseid“ (1939; 2009).

pärase stiili ja kohmakuse tõttu meele järele ei olnud ja mille tõlkimist ta kirjeldab kui üksteise vahele takerdunud lauseosade lahtiharutamist (Sillaots 1937a: 8), pakkusid talle ja tema arust ka lugejale sisulise külje pealt rahuldust. Sillaotsa eksplitsiitsetest tõlkeprintsipiidest kirjutan järgnevalt Eesti Kirjanduses⁸ avaldatud tõlkeretsensioonidest väljanoppeid tehes.

Aktiivset kriitikuolu elas Sillaots 1920/1930. aastatel, mil tema sulest ilmus eesti autorite uuema loomingu ülevaadete kõrval ka tõlkearvustusi, viimaseid just Eesti Kirjanduse veergudel. Sillaots on arvustanud mitmete tolleaegsete tõlkijate, näiteks Johannes Semperi, A. H. Tammsaare, Kusta Martinsoni, Bernhard Linde töid. Kujunesid välja lemmikud tõlkijate hulgas ja ka need, kelle eestindused rohkelt kriitikat pälvisid. Arvustustöö juures ei olnud harvad verbaalsed kähmlused teiste tõlkijate ja kriitikutega, näiteks Albert Saareste ja Bernhard Lindega.⁹ Sellised sõnavõtud annavad tunnistust tõlkepraktikatest ja -põhimõtetest Eesti tõlkemaastikul 1920/1930. aastatel ehk siis Gideon Toury normiteooria järgi – tõlkekäitumist suunavatest tõlkenormidest teatud ajahetkel ja teatud sotsiokultuurilises süsteemis (Toury 2004: 206–207).

Analüüsides Sillaotsa tõlkeretsensioone, jääb silma mitmeid läbivaid kontseptsioone, mis väljendavad tema tõlkepõhimõtteid, aga paratamatult ka tolleaegse tõlkekäitumise norme. Traditsiooniliselt balansseerib Sillaots binaarsete terminite *hea* ja *halb* tõlge vahelist telge mööda (vt ka Sütiste 2008), toob välja tõlkevigu ja pahandab stilistiliste maitseväärtuste üle. Tõlkimine on Sillaotsa jaoks ümberloomine, uuesti hingestamine, kus tõlkekadu on vältimatu ja tõlkijapoolne tõlkelisand paratamatu, kuid maitsekalt miinimumini viiduna siiski aktsepteeritav. Tõlkekirjanduse esmane funktsioon ning tõlkija ja tõlgete tellija missioon on Sillaotsa jaoks eesti lugejate harimine ja nende kirjandusliku maitse kujundamine (EK 1929, lk 128; 1931, lk 119, 120; 1930, lk 198). L. Onerva „Murdjoonte“ arvustuses peab ta teose tõlkeväärtuseks „naisterahva prisma läbi nähtud elu“ kujutamist, sest „kahjuks on naiskirjanikud isegi senni kõige ihaldusväärsemaks omaduseks pidanud, nii kirjutada nagu mehed“ (EK 1912, lk 36). Suurt rolli lugeja harimise juures mängib tõlketeksti keel, tõlkija keeleline pädevus. Sillaotsa tõlkekriitilistes artiklites on sagedamini esinenud hea tõlke kriteeriumiks teksti loetavus, soravus ja keeleline ladusus (EK 1928, lk 392; 1928, lk 676; 1929, lk 393). Tõlkijate puhul toob Sillaots tihti välja laitmatu ja kiiduväärt eesti keele kasutamist (EK 1928, lk 393; 1929, lk 393), mis tähendab tõlketekstis võõrkeele elementide puudumist. Võõrsõnade rohke hulk, mis tekstile tõlkelise värvingu annab, pälvis Sillaotsa kriitika:

8 Eesti Kirjandus, edaspidi lühendatud EK.

9 A. Saarestega tõusis tüli G. Flaubert'i „Salambo“ tõlke arvustuse pärast (EK 1929, nr 7, lk 349–354), millele Saareste vastas samas ajakirjas (EK 1929, nr 10, lk 443–445). B. Linde vastulause (EK 1929, nr 4, lk 207–208) pälvis Sillaotsa kriitika tema Balzaci „Isa Goriot“ tõlke kohta (EK 1930, nr 2, lk 84–86). Seejärel kirjutas Linde hävitava arvustuse Sillaotsa Henri Barbusse'i „Põrgu“ tõlkele (EK 1930, nr 5, lk 245–250), millele Sillaots vastas koguni kahe vastulausega samas EK numbris (lk 250 ja 255).

„Säärased sõnad nagu korduvalt ning järjekindlalt tarvitatud „alarm, atak, etaaž, grandioossed, iidol, oreool“ j.n.e. teevad stiili kuidagi kirevaks, ebapuhtaks pisut nagu venemaiguliseks“ (EK 1930, lk 85). Just leksikaalsete elementide venemaigulisus paistab Sillaotsale eriti vastumeelne olevat. Näiteks pahandab Sillaots Guy de Maupassant'i „Ühe inimelu“ ja Romain Rolland'i „Tolstoi elu“ puhul Kusta Martinsoni tõlkes prantsuse keelest sõna *voile* tõlkimise üle venepärase 'vuaaliga', eelistades eestikeelseid sõnu 'linik' või 'loor' (EK 1928, lk 391; 1929, lk 676). Sillaots eristab kõrget ning madalat stiili; teatud sõnad või väljendid, näiteks Andrus Saareste „Salambo“ (1928) tõlkes sõnade 'lehk', 'kamak', 'purakad' kasutamine ja Arma Kristeni ja Bernhard Linde tõlgitud „Isa Goriot's“ (1929) kasutatud 'ülespuhverdatult', 'kaltus ning räbalais', 'vehverdaja' on Sillaotsa jaoks originaalautori stiili madaldamine. Sillaots käsitleb ka tõlke (tarbetut) leksikaalset üleküllust algupärandi stiili labastamisena (EK 1929, lk 353; 1930, lk 85). Seevastu tõlkija oskust originaali stiili järgides teksti eesti keelele kohaseks vormida hindab Sillaots kõrgelt (EK 1929, lk 234; 1929, lk 253; 1930, lk 85). Ta toob esile Tammsaare meeldivat viisi tõlkida John Galsworthy „Valge ahv“ ja Wilde'i „Dorian Gray portree“ „väga koduselt [---] sõnalist täpsust taotlemata“; Tammsaare suhtub „algupärandisse nii intiimselt, et ta tõlkides tundub seda uuesti loovat. Sellise hingesutatud tõlke väärtus on suurem kui elutu jäljendi oma“ (EK 1929, lk 234). Sillaots tähtsustab tõlkija ja tõlketeksti vahelist suhet, sidet ja sobivust, mis Tammsaare puhul tähendab teatud paralleele tema loomingus nii Galsworthy kui ka Wilde'iga, Johannes Semperi André Gide'i „Vatikani keldrite“ tõlke puhul aga Semperi teoreetilist huvi Gide'i vastu (EK 1931, lk 185–186). Mida Sillaots tõlkimisel stilistilise poole pealt kindlasti arvesse võtta soovib, on kirjandusteose sisu ja vorm, mis peavad moodustama ühtse terviku (EK 1929, lk 350). Üldisemalt on hea tõlkija kohustatud autori stiili täpsust, peensust ja ilu jäljendama mõõndusi tegemata, midagi omalt poolt lisamata. Eestikeelse lause originaalilähedase stiilirütmi säilitamise seisukohast peab Sillaots oluliseks vahendiks lauseehitust ja sõnajärjestust (samas, 351). Seda eksplitsiitses poeetikas rõhutatud meetodit vaatlen edaspidi ka implitsiitses poeetikas.

Oma retsensioonides pöörab Sillaots alati tähelepanu tõlkeraamatule kui tervikule, mille juures on tähtis tõlkija kirjutatud eessõna. Sillaotsa jaoks on eessõna sissejuhatus tõlkesse, tõlketeksti (häda)vajalik osa, ja selline arusaam on sarnane Gerard Genette'i hilisema kirjeldusega paratekstist üldisemalt kui ruumist enne põhitekstini jõudmist (Genette 1997: 2). Ka Sillaotsa jaoks pole lävepakk (*seuil*) asi, millest niisama lihtsalt üle astutakse, vaid oluline koht, kus hetkeks peatuda ja tuli süüdata, et seejärel valgustatult elutuppa ehk põhiteksti juurde asuda. Asjatundlik ja üksikasjaline sissejuhatus tõstab Sillaotsa sõnutsi tõlke väärtust, kergendades sisulist mõistmist (EK 1929, lk 128; 1929, lk 234; 1929, lk 354; 1931, lk 118). Ka oma tõlked varustas Sillaots võimalusel alati eessõnaga, kuhu kombe kohaselt mahtus ülevaade autorist ja originaalist selle alguses kontekstis, kindlasti aga ka Sillaotsa enese mõtted raamatu tõlkimisest ja tõlketeksti eripärast. Näiteks „Huckleberry Finni seik-

luste“ (1932) eessõnas positsioneerib Sillaots end tõlketeksti suhtes; ta annab teada, et tegemist on katsega eestindada Ameerika algupärandid ja seda katset ei pea pidama ületamatuks: „Algupärandi iseloomustavamaid jooni on muu seas ka teose keel: humoristlik segu kirjakeelest, murrakulisi sugemeid sisaldavast vigasest harimatute väikelinlaste keelest ja neegrite-pärisorjade pudikeelest. Seda huvitavat külge oli tõlkes muidugi võimatu säilitada; on siiski püütud seda tagasihoidlikult jäljendada rahvapäraste ütluste rohkusega ja mõningate keeeliste ebakorrektsustega“ (Sillaots 1932: 6). Hiljem, poliitilise korra muutudes, muutus ka (tõlke)teksti paratekstuaalne esitlemise viis: Sillaotsa ajal ja tema silmis nii oluliseks peetud tõlkija eessõna asendus impersonaalsema ja originaalile keskendunud järelsõnaga.

Sillaotsa implitsiitset tõlkepoeetikast

Sillaotsa kui tõlkija üheks eritunnuseks võib pidada suurt töövõimet ja mainimisväärt tõlkimiskiirust, mis oli tingitud mitmest välisest asjaolust ja mida seetõttu ei saa liigitada ei eksplitsiitse ega implitsiitse poeetika alla. Kõigepealt võib välja tuua kirjastuste poolt ette antud kohati väga napid tõlgete tähtjad. Näiteks kulus Sillaotsal 1932. aastal Noor-Eesti Kirjastusele tõlkima asunud (kuigi lõpuks „Looduse kuldraamatu“ sarjas välja antud¹⁰) Mark Twaini „Huckleberry Finni seikluste“ 320 raamatulehekülje tõlkimiseks vaid natuke üle kahe kuu¹¹. Implitsiitse tõlkepoeetika kirjeldamisel tuleb niisiis arvesse võtta võimalikke kirjastuspoliitilisi vahelesegamisi ja ettekirjutusi. Kirjastuste määratud tähtjad ja tõlkemahu normid, „Huckleberry Finni seikluste“ puhul 11 000 tõlkerida, seadsid tõlkijale oma piirangud, mis mõjutasid kindlasti nii narratiivi linearsust kui ka teksti kvaliteeti üldisemas mõttes. Näiteks Jules Verne'i „Kapten Granti lapsi“ (ilmunud 1932 Noor-Eesti Kirjastuses) tõlkides tuli Sillaotsal kirjastuse ettekirjutusel välja jätta 1/4 originaaltekstist: „Meie noorsookirjanduse toimkond on Kapten Granti lapsi kaalunud ja jõudis otsusele, et seda võiks lühendada ühe neljandiku võrra, mille läbi teos midagi ei kaotaks, vaid isegi võidaks,“ seisab August Pilli allkirjaga kirjas (EKLA, f 92, m 276: 26, l 39). Kuigi väljajätted tegi tõlkija oma äranägemise järgi, andis tõlketeksti eeldatava mahu üldjuhul ette kirjastus, lähtudes nii majanduslikest kaalutlustest kui ka lugejarühma huvidest, kellele tekst suunatud oli.

Käesolevaga püüan Sillaotsa tõlkeeripära omas ajas esile tuua pisut ebatraditsioonilisel, kuid juba juuri ajaval viisil, vaadeldes tõlkeid kui fakti meie kultuuriruumis ja jättes originaali sekundaarsemale positsioonile. Võrdlen Sillaotsa tõlgete 1920/1930. aastate esmatrükke hiljem nõukogude ajal välja antud ja toimetatud kordustrükkidega, esitades näidetes nii

¹⁰ Kirjastus Loodus kuulutas „Kuldraamatu“ sarja tellijatele „Huckleberry Finni seiklused“ välja samal ajal, kui raamat oli Noor-Eesti Kirjastuses tõlkimisel. Et lugejaid mitte petta, ostis Loodus tõlke Noor-Eesti Kirjastuselt üle, kohustades tõlkijale maksuma sama summa (4 senti tõlkerea eest). (EKLA, f 92, m 276: 26, l 26.)

¹¹ „Huckleberry Finni seikluste“ ja „Kapten Granti laste“ tõlkeasjaolud, muu hulgas ka tõlkimisele kulunud aeg, selguvad Sillaotsa kirjavahetusest Noor-Eesti Kirjastusega (EKLA, f 92, m 276: 26).

Sillaotsa kui ka tema teksti hilisemate redigeerijate puhul neile iseloomulikke võtteid. Sillaotsa puhul on selline kõrvutamine võimalik, sest toimetatud uusväljaandeid on mitmeid. Vaatlen kahe romaani tõlkeid: Romain Rolland'i „Jean-Christophe“ 1936 ja 1958 (korrigeerinud Henno Rajandi) ning Charles Dickens'i „David Copperfield“ 1937 ja 1991 (korrigeerinud Lia Rajandi). Lõpetuseks lisan Sillaotsa ja Henno Rajandi „Madame Bovary“ tõlgete esimese lause võrdluse. Selline deskriptiivne lähenemisviis annab vihjeid nii tõlkija implitsiitsetest poetikast kui ka muutunud tõlkekeelenormidest ja tõlkepoliitikast üldisemalt.

Erinevatest keeltest tõlgitud ja eri autorite romaanide puhul on väljatoimetatud ja muudetud tekstiosad eeldatavalt ka natuke erinevad, kuid siiski võrreldavad. Näiteks „David Copperfieldis“, mille kaastõlkijaks tõusis pärast toimetamisel tehtud parandusi L. Rajandi, on protsentuaalselt suurim osa lauseehituslikke ja leksikaalseid muudatusi, seevastu „Jean-Christophe'is“ on ohtralt muudetud sõnade järjestust. Mõlema vaadeldud teose puhul on uusväljaandes suurendatud teksti grammatilist ühtekuuluvust, erinevate lauseosade allstruktuurid on rohkem seotud, tekst on sidusam ja kergemini mõistetav. Kuna samalaadsed muudatused on romaane läbivad ja artikli maht ei luba enam, siis toon neli esimest näidet iga teose esimesest peatükist.

Lähemal vaatlusel jääb toimetatud tekstidest silma kolme liiki suuremaid muudatusi: eriti ulatuslikeks võib pidada süntaksi (nt 1.1–1.4) ja sõnajärje (nt 2.1–2.8) korrigeerimist parema mõistetavuse, suurema koheksiooni või kollokatsiooni¹² saavutamise eesmärgil. Väiksema rühma moodustavad leksikaal-stilistilised (nt 3.1–3.8) muudatused (allajoonitud tekstiosad märgivad muudatusi paralleeltekstides).

Süntaks

Nt	Lk	Charles Dickens, „David Copperfield“, 1937	Lk	Charles Dickens, „David Copperfield“, 1991 (kaastõlkija L. Rajandi)
1.1.	15	<u>Et ta ei uppunud, vaid üheksakümnekahe-aastasena võidurõõmsalt sängis suri, on tõsiasi, mida mu kodukoha ümbruskonnas veel kaua tähelepandavana mäletatakse.</u>	6	<u>Seda märkimisväärset asjaolu, et ta tõepoolest ära ei uppunud, vaid üheksakümne kahe aastasesena võidurõõmsalt sängis suri, annab sealtkandi rahval veel kauaks mäletada.</u>
1.2.	15	<u>Ta kordas alati seda suurema rõhuga ja vaistlikult oma vastuväite tugevust tundes: „Argu olgu mingit luusimist!“</u>	6	<u>Seda suurema rõhuga ja sügava sisemise veendumusega vaidles ta vastu: „Ei ole vaja mööda maailma ringi uidata!“</u>

¹² Kollokatsioon on M. A. K. Halliday (1966: 57–67) järgi mingi sõnade rühma suurem tekstis kõrvuti esinemise sagedus.

1.3.	15	<u>Juba</u> kuus kuud olid mu isa silmad selle maailma valgusele suletud, kui <u>mina</u> oma silmad sellele avasin.	6	Kui mina esimest korda ilmalvalgust nägin, olid minu isa silmad juba pool aastat suletud.
1.4.	16	...meie väike elutuba oli soe ning valge kaminatulest ja küünlaist, majauksed tema eest aga olid suletud riivide ja lukkudega – peaaegu halastamatult, nagu mulle <u>mõnikord</u> näis.	6	...meie väike elutuba kaminatule ja küünalde paistel oli soe ja valge, meie maja ukсед aga olid tema eest – peaaegu halastamatult, nagu mulle <u>ajuti</u> näis – riivide ja lukkudega suletud.

Sõnajärjestus

Nt	Lk	Romain Rolland, „Jean-Christophe“, 1936	Lk	Romain Rolland, „Jean-Christophe“, 1958
2.1.	11	Ema kuulas teda armastava kahtlusega ja juhtis ta tähelepanu hellalt sellele, et leem jahtus.	383	Ema kuulas teda armastava kahtlusega ja juhtis hellalt ta tähelepanu sellele, et leem jahtus.
2.2.	11	Kuigi ema uhke oli oma pojale, ei pidanud ta tema kunstnikukavatsusi väga tähtsaks;	383	Kuigi ema oma pojale uhke oli, ei pidanud ta tema kunstnikukavatsusi väga tähtsaks;
2.3.	14	...kus ühte tuppä oli ülestikku laotud haruldasi esemeid, ...	384	...kus ühte tuppä ülestikku oli laotud haruldasi esemeid, ...
2.4.	15	...ja siis peitis näo padjasse nagu häbenev laps.	386	...ja siis näo padjasse peitis nagu häbenev laps.
		Charles Dickens, „David Copperfield“, 1937		Charles Dickens, „David Copperfield“, 1991
2.5.	13	Kas <u>minust</u> saab <u>mu</u> eluloo peakangelane või omandab <u>keegi</u> teine selle koha, seda näidaku eelolevad leheküljed.	5	Kas saab <u>minust</u> endast <u>mu</u> eluloo peakangelane või omandab <u>selle koha</u> hoopis <u>keegi</u> teine, seda näidaku eelolevad leheküljed.
2.6.	13	Pandi tähele, et ühtaegu hakkas kell lööma ja <u>mina</u> hakkasin karjuma.	5	Pandi tähele, et samal hetkel kui kell hakkas lööma, <u>hakkasin</u> mina karjuma.
2.7.	13	mulle oli määratud <u>olla</u> elus õnnetu.	5	et esiteks on mulle määratud <u>elus õnnetu olla</u> .
2.8.	14	...siis palun teda südamest see <u>jättagi</u> enesele.	5	...siis palun teda südamest see <u>rahumeeli</u> enesele jätta.

Leksikaal-stilistilised muutused moodustavad muutuste rühma, mis on seotud ühe konkreetse sõna või väljendi väljavahetamise või lisamisega toimetamise käigus. Selle tagajärjel on teksti muudetud stilistiliselt värvikamaks (nt 3.6, 3.7, 3.8), emotsionaalsemaks (nt 3.5, 3.6), taotletud on sõnade loomulikku kokkusobivust tekstis ehk kollokatsiooni (nt 3.1, 3.2, 3.3, 3.6).

Stilistika

nt	lk	„Jean-Christophe“, 1936 (korrekatuur H. Pürkop)	Lk	„Jean-Christophe“, 1958
3.1.	13	Paat hõljub <u>sooja tuule</u> ja vaevaltmärgatava voolu tahtmist mööda.	384	Paat hõljub <u>maheda tuule</u> ja vaevaltmärgatava voolu tahtmist mööda.
3.2.	13	<u>Säriseva vee</u> kohale kummardudes jälgib ta neid pilguga, kuni nad kaovad.	384	<u>Sirendava vee</u> kohale kummardudes jälgib ta neid pilguga, kuni need kaovad.
3.3.	14	Ta <u>keerask ja käänas</u> neid; ta heitis neid kõrvale ja võttis taas kätte ...	385	Ta <u>keerask ja pööras</u> neid; ta heitis nad kõrvale ja võttis taas kätte ...
3.4.	17	Pole <u>tuult olemaski</u> .	387	Pole <u>tuulehingustki</u> .
		Charles Dickens, „David Copperfield“, 1937		Charles Dickens, „David Copperfield“, 1991
3.5.		Olin ise loosimise juures ja mäletan veel, kui <u>ebamugav ja erutav</u> oli näha, kuidas üks osa minust säärasel kombel rahaks tehti.	5	Olin ise loosimise juures ja mäletan veel, kui <u>paha ja piinlik</u> oli mul vaadata, kuidas üks osa minust endast säärasel kombel rahaks tehti.
3.6.	15	...ja teed juues (teed armastas ta üliväga) <u>kõneles ta alati vihaga</u> jumalavallatuist meremeestest ...	6	...teed juues (mida ta hirmsasti armastas) <u>rääkis ta surmatunnini alati täis püha viha</u> jumalavallatutest meremeestest ...
3.7.	16	...kellest mul tuleb aja jooksul veel mõndagi <u>jutustada</u> .	6	...kellest mul tuleb aja pikku veel mõndagi <u>pajatada</u> .
3.8.	16	...– peaaegu halastamatult, nagu mulle <u>mõnikord</u> näis.	6	...– peaaegu halastamatult, nagu mulle <u>ajuti</u> näis.

Suurt rolli toimetamisel tehtud muutustes mängib tõlke keeleliste normide kinnistumine nõukogude ajal ja tähtsale kohale tõusnud ühtne toimetamispoliitika. Tõlketeksti koostamine Sillaotsa kombel, originaalautori stiilist, aga ka isiklikust tõlkekogemusest lähtuvalt, ei vastanud enam uutele tõlketeksti normidele ja tekstid läksid toimetamisele.

Kuigi uue tõlke tegemist pidas Sillaots ise (EK 1930, lk 86) ja peetakse ka üldisemalt väikese kultuuri puhul ebaotstarbekaks, on Henno Rajandi Sillaotsa 1934. aastal tõlgitud Gustave Flaubert'i „Madame Bovary“ 1984. aastal uuesti eesti keelde tõlkinud (Sillaotsa tõlget ilmselt siiski aluseks võttes). Põhjus, miks Flaubert'i kuulsaim teos uuesti tõlgiti, võib peituda tõlkekeele vananemises, millel on seos Sillaotsa omalaadse lauserütmi tunnetuse ja kohati kahetimõistetavusi lubava implitsiitse tõlkepoetikaga. Ilmselt riivab tavalugeja silma tõlkereast välja paistev originaalkeele struktuur, mis liigagi tihti tuletab meelde, et me ei loe mitte Flaubert'i, vaid Sillaotsa Flaubert'i tõlget. Rajandi tõlkes on sellised konarused silumistöö käigus kaotatud ja seega tekib illusioon tõelisest Flaubert'ist. Näiteks võib tuua „Madame Bovary“ algusread, mis Sillaotsa tõlkes (Flaubert 1934: 5) on kaheti mõistetavad: „Olime õpingute-saal, kui direktor sisse astus. Tema järele tuli erariietuses uus ja suurt pulti kandev klassiteener. Magajad ärkasid, kõik tõusid püsti nagu äkki tööd katkestades.“ Nagu näha, ilmneb Sillaotsa tõlke pealispindsel lugemisel, et ruumi astub vaid kaks inimest: direk-

tor ja uus klassiteener, kes kannab suurt pulti. Ei aita siin sõna 'uus' sõrendatud trükk. H. Rajandi tõlkes astub ruumi ka kolmas inimene, Madame Bovary tulevane mees, kes oli klassikaaslaste jaoks uus: „Meil oli parajasti ettevalmistustund, kui direktor klassi tuli, tema kannul veel koolivormita uus ja lõpuks kooliteener suure puldiga.“ Seda fakti teades võib sama ka Sillaotsa tõlkest välja lugeda, nii et tegemist pole eeldatavasti mitte originaali vales-timõistmise, vaid originaalautori stiili ja lauserütmi säilitamise katsega. Sellised kahetimõis-tetavused on Sillaotsa tõlgete puhul üsna tavalised. Seejuures on paradoksaalne, et tõlkeid arvustades ehk siis eksplitsiitses tõlkepoetikas on Sillaots niinimetatud halva tõlke kriteeriu-miks pidanud muu hulgas just kahetimõistetavust (EK 1929, lk 351, 352; 1930, lk 198). Kuigi Henno Rajandi „Madame Bovary“ tõlge võib võrdluse põhjal tänapäeva lugejale tunduda vastuvõetavam kui Marta Sillaotsa oma, tuleb iga tõlget siiski vaadelda kui fakti oma ajas, milleks ka Rajandi tõlge paratamatult osutub. Asjaolu, et erinevatel aegadel on tehtud erine-vaid tõlkeid, ei tähenda mitte universaalsete tõlkestandardite vastu eksimist, vaid hoopis selliste tõlkestandardite puudumist (Lefevere, Bassnett 1995: 5).

Kokkuvõtteks

Sillaotsa eksplitsiitses (teoreetilises) ja implitsiitses (praktilises) tõlkepoetikas esineb mõningaid lahknevusi. Huvitavaimaks neist võib pidada niinimetatud hea eesti keele kasuta-mise nõuet. Kui tõlkearvustustes vaatlleb Sillaots tekste loetavuse ja grammatilise täpsuse seisukohast ehk siis eesti keele reeglitest lähtudes, siis oma tõlgetes tähendab see pigem keeleliste võimaluste oskuslikku kasutamist originaalautori stiili ja originaalkeele hõngu edastamiseks. Sillaots sõnastab seda järgmiselt: „Tõlkides on minu eesmärgiks olnud ühelt poolt täpsus, teiselt poolt veatu eesti keel; peamiselt aga algupärandile vastav stiilirütm: tõlke hingestamine“ (EK 1930, lk 250). Keeletoimetaja perspektiivist lähtudes tuleb sellist teksti eesti keele kohasemaks toimetada: sättida ümber lause struktuuri, muuta sõnade järjestust, lisada sidusust teksti erinevate osade vahel sidesõnadega või nimisõnale/pärisni-mele viitamisega, selmet kasutada isikulisi asesõnu.

Tuleb välja ka kattuvaid implitsiitse ja eksplitsiitse tõlkepoetika printsiipe. Eksplitsiitses poeetikas märkab ja implitsiitses poeetikas väldib Sillaots leksikaalseid liialdusi. Kõik sõnad, mis tõlgitakse, peavad olema olemas ka originaalis; lisada midagi ei tohi, tuleb hoiduda mitte-eestipärastest ülearustest elementidest, prantsuse keele puhul umbmäärase artikli *un/une* tõlkimisest, näiteks lauseis 'üks kena paar', 'üks kitsas teeke' (EK 1928, lk 392, 676). Sillaotsa nõukogude ajal toimetatud tõlgetesse on aga siginenud elemente, mis eesti-keelset teksti küll täiendavad ja lugemist ladusamaks muudavad, aga originaalis puuduvad (nt 1.1, 1.2, 3.6). Kuigi Sillaotsa eksplitsiitses ja implitsiitses tõlkepoetikas esineb vasturää-kivusi, võib öelda, et üldises mõttes jäävad tema teoreetilised ja praktikas väljenduvad seisukohad sarnasteks. Arvustajana oli Sillaotsa põhieesmärk eesti lugejate harimine ja kirjandusliku maitse kujundamine ning tõlkijana otsis Sillaots originaali seatud raamistikus

ideaalset sisu ja vormi edastamise viisi sihtkeele vahenditega. Sillaotsa jaoks jääb tõlge ikka ja alati tõlkeks, kuid mitte originaali varjuks ja jäljendamiseks, vaid originaalist erinevaks tekstivormiks – millekski, mille tõlkija on uuesti loonud ja kus tõlkija autorsus märgitakse enesepositsioneerimisega eessõnas. Sillaotsa tekstid on tema isiksuse ja aja peegeldus, oluline ja väärtuslik osa meie tõlkeloo, mis väärib uurimist.

Kirjandus

Flaubert, Gustave 1934. *Madame Bovary*. Tlk M. Sillaots. Tartu: Loodus.

Flaubert, Gustave 1985. *Madame Bovary*. Tlk H. Rajandi. Tallinn: Eesti Raamat.

Genette, Gerard 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Halliday, M. A. K. 1966. Lexis as a Linguistic Level. – *Journal of Linguistics*, Vol. 1, No. 2, lk 56–67.

Jürgenstein, Anton 1913. M. Sillaots. Anna Holm. Novell. Tallinnas, Kirjastuse-Ühisus "Maa". 275 lhk. Hind 150 kop. – *Eesti Kirjandus*, nr 8, lk 345–347.

Kaal, Alma 1937. Mõnest iseloomulikust joonest Marta Sillaotsa tegevuses. – *Looming*, nr 5, lk 226–234.

Kirss, Tiina Ann 2006. Ruthi õed: sajandipöörde naiste reaalsus ja fantaasia. – J. Randvere „Ruth“ 19/20. sajandi vahetuse kultuuris. Toim M. Hinrikus. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 71–79.

Krusten, Reet 1976. Marta Sillaots kaheksakümnendal künnisel. – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, lk 295–297.

Kruus, Oskar 1971. Marta Sillaots: Pilguheit ühe virga naise teele ja tööle. – *Naine hanesulega*. Kirjutisi naiskirjanikest. Tallinn: Eesti Raamat, lk 171–183.

Lefevere, André, Susan Bassnett 1995. Introduction: Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights: The 'Cultural Turn' in Translation Studies. – *Translation, History and Culture*. Eds. André Lefevere, Susan Bassnett. London: Cassell, lk 1–13.

Parijõgi, Jüri 1936. Kaks lasteraamatut (M. Sillaots: *Trips, Traps ja Trull, A. Taar: Mustlase koer*). – *Eesti Kirjandus*, nr 5, lk 238–239.

Raudsepp, Hugo 1940. Marta Sillaots: Sealtpoolt künniseid. Tagasivaade. – *Eesti Kirjandus*, nr 1, lk 46–47.

Rolland, Romain 1936. *Jean-Christophe*. Tlk M. Sillaots. Tartu: Loodus.

Rolland, Romain 1958. *Jean-Christophe*. Tlk M. Sillaots. Toim Henno Rajandi. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Saluäär, Anu 1987. Marta Sillaots 1887–1969. – *Looming*, nr 5, lk 672–681.

Saluäär, Anu 2008. Marta Sillaots 1887–1969. – *Anu Saluäär, Põhjamaadest ja Eestist*. Kirjutisi 1987–2008. Toim T. Haug ja I. Lusti. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 505–531.

Saluäär, Anu 2009. Kirjutav Eesti naine. – Marta Sillaots, Sealtpoolt künniseid: tagasivaade. *Loomingu Raamatukogu*, nr 31–34.

Sillaots, Marta 1932. Mark Twain [eessõna]. – Mark Twain, *Huckleberry Finni seiklused*. Tartu: Loodus, lk 5–6.

Sillaots, Marta 1935. Romain Rolland [eessõna]. – Romain Rolland, Colas Breugnon. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, lk 5–8.

Sillaots, Marta 1937a. Henri Barbusse [eessõna]. – Henri Barbusse, Tuli. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, lk 5–8.

Sillaots, Marta 1937b. Viiskümmend: biograafiline visand. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv.

Sillaots, Marta 1938. Neli saatust: psühholoogiline varipilt. Tartu: Eesti Kirjastuse Kooperatiiv.

Sillaots, Marta 2009 [1939]. Sealtpoolt künniseid: tagasivaade. – Loomingu Raamatukogu, nr 31/34. Tallinn: Perioodika.

Sütiste, Elin 2008. „Hea tõlke“ konstrueerimine tõlkekriitikas (ajakirjas „Eesti Kirjandus“ aastail 1906–1922 avaldatud tõlkearvustuste põhjal). – Kriitika diskursus: minevik ja tänapäev. Toim M. Kirme, R. Veidemann. (Acta Universitatis Tallinnensis, Humaniora A 28.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 95–136.

Torop, Peeter 1999. Tõlkeloo koostamise printsiibid. – Kultuurimärgid. Tartu: Ilmamaa, lk 42–65.

Torop, Peeter 2011. Tõlge ja kultuur. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Toury, Gideon 2004. The Nature and Role of Norms in Translation. – The Translation Studies Reader. Ed. L. Venuti. New York and London: Routledge, lk 205–218.

Käsikirjalised allikad

Marta Sillaots, kaheksateist kirja D. Palgile, 5. I 1935-29. X1943. – EKLA, f 257, m 3: 6.

Marta Sillaots, viisteist kirja J. Semperile, 7. XI 1934-21.VI 1939. – EKLA, f 188, m 8: 27.

Marta Sillaots, kirjavahetus Noor-Eesti Kirjastus“ o/ü-ga, 6. IX 1918-4. I 1938. – EKLA, f 92, m 276: 26.

Int, Sigrid 2007. 20. sajandi kirjanikke: Marta Sillaotsa kultuurivahendustegevus. Magistritöö. Juhendaja Liina Lukas. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, maailmakirjanduse osakond. Käsikiri.

Palm, Jaanika 2010. Eesti lastekirjanduse teooria ja kriitika kuni aastani 1939. Magistritöö. Juhendajad Ants Järv ja Tiina Ann Kirss. Tartu Ülikool, kultuureaduste ja kunstide instituut, eesti kirjanduse ja teatriteaduse osakond. [Käsikiri TÜ Raamatukogus.]